

Вазов и бжлгарския книжовен живот

(Спомени и впечатления)

Запозна ме с него преди 10 години Яворов, чиято бе идеята за пълно издаване сжчиненията на Вазова от моето издателство. Първата ми среща бе в Народния театър, след като Яворов бе вече говорил с Вазова и той се бе сжгласил за изданието. Ив. Вазов се яви точно в определения час. От тогава аз бях негов издател и се завързаха постоянните връзки между писателят и издателя.

Сега, когато се чувствава какъв великан бе Вазов за Бжлгария и за нейната литература и какво се губи с неговата смърт, не съм в състояние да се ровя в спомените си или в по-късите и по-дългите негови записки и писма, отправени в издателството или, през войните — в тракийските или македонски полета. Но все пак, всред тежката скръб изплават откъслечни впечатления.

Трябваше често да се срещам и беседвам с Вазова, най-вече дома му — в работния му кабинет. Той ме посрещаше най-любезно, поднасяше цигара, поръчваше кафе и весело и охотно разговаряше или разпитваше, особено през времето преди войните. И всред скромната и безпретенциозна обстановка на тоя кабинет, където дядо Вазов четеше с дебели очила и лупа и, въпреки обшата си бодрост, пишеше работите си с нервна старческа ръчка, — поразяваше ме това: колко много от хубавите черти на старите бжлгари обладаваше тоя вдъхновен певец. Той беше толкова много надраснал своето поколение, беше останал да живее в едно съвсем друго време и все пак — талантливия изразител на съвременна Бжлгария беше типичен стар бжлгарин. Колко странно и хубаво светеха тия негови качества!

Преди да се пристъпи към издаване пълното сжбрание на сжчиненията му, той джржа много на това — да се обезщетят по-прежните издатели на неизчерпаните му книги, които влазяха в томовете на новоиздаваните му сжчинения. Едничкия поискан от него аванс той нарече „заем“, и го върна най-точно, според обещанието си, неискано му от никого. Това го правеше

практическите въпроси и дребули на живота. — Много пъти той ми повтаряше, че се стеснява да постави в последните си издания любовните стихове от „Майска китка“, отчасти за това, че се шокираше неговия морал, отчасти, че в неговите писания ще се възпитава младото поколение. Само в едно свое писмо той колебливо иска да се поставят поне 2—3 стихотворения от тая сбирка.

Колко малко Вазов джржеше на парите! Само той и още един друг писател са приемали оня хонорар, който издателят им бе предлагал. Виждайки, че някой том ще излезе по-голям с прибавени още стихове

и че с това ще се забъркат издателските сметки, той бжрзаше да предупреди с някоя записка, че се отказва от хонорара на колите „в повече“.

Дядо Вазов бе твърде чувствителен към всичко писано за него. Но той не се озлобяваше никога и не беше злопаменен. На няколко пъти ми се сжрди за неблагоприятни отзиви, намерили място в мои издания и недоумяваше как, макар и като издател, мога да се солидаризирам с подобни отзиви за него. Четейки неговите чувства

Иван Вазов на смъртно легло — Скица от Райко Алексиев

писма, удивлявал съм се за начина по който след това той водеше разговора си с мене. След време той като че ли съвсем забравяше за всичко това. Той мислеше, че Пенчо Славейков го съвсем отрича. Еднаж му възпроизведох един разговор между мене и Пенча (за едни Вазови стихове и за Вазовото творчество) — и можах да видя какви бяха в тоя момент неговите чувства.

Знаех и Вазовото мнение за Славейкова и Вазовото желание. Те двамата, може би, щяха да се срещнат и тжрпят, ако Пенчо наскоро не бе заминал от Бжлгария, за да не се върне никога. Присъствувал съм един-два пъти на беседите между Вазова и д-р Кржстева. През време на последната война те се бяха сдобрили. Нито в присъствието, нито в отсъствието на Кржстева, аз не забелязах у Вазова нито следа от неприязненост или злопаменство към един негов критик, който дълго и упорито бе го отричал в много отношения.

Последните години дядо Вазов се чувствуваше, въпреки външното си спокой-

ствие и бодрост, много сломен и покрусен. Рядко го виждах по-жив и весел. Даже често се оплакваше от неразположение, но най-вече го бяха сломили тежките удари на сждбата, еднакво силно засегаляли и Бжлгария и него — нейния син и певец, който пъ и плака винаги за нея и с нея. Всякога живо е у мене впечатлението, как сжсипана и изпжлнена с болки и тжга биваше неговата душа, как печално се поклащаше неговата беловласа глава през тежките дни, които преживя народа ни. След войните аз не го видах никога така весел и разположен, какъвто той беше преди

тях. И когато на няколко пъти напоследък ми изказваше желанието си да види поне издадени и последните томовете от сжчиненията си, преди да умре, — струваше ми се, че това негово желание едва си пробива път всред всеподавящата мъжа и че примирението и спокойствието, с които той говореше за смъртта си, се раждаха от тая именно мъжа.

А тая мъжа, ние — деца на друго време — едва ли бехме в състояние да я разберем. Дядо Вазов бе започнал да живее за Бжлгария в едно време, когато и не бе се родила голяма част от сегашните поколения. И при това, всред тях той се издигаше като колос. Мнозина, може би, не можеха да го видят добре. Само след като се отдалечим от една планина ние виждаме нейните гигантски размери, цялото нейно величие и пленителност. Така и когато Ив. Вазов не е между нас, ние отдалеч ще виждаме напжлно великото разнообразие и грандиозност на неговото творчество...

Ал. Паскалев

Измамливите Вжншности

(Една от последните ми срещи с Ив. Вазов) Приказвайки с дядо Вазов в кабинета на директора на Народния театър, аз забелязах, че обущата му сжжвзрани много зле и му обжрнях вниманието.

— Не мога да се навеждам, — каза той, — та слугинята ми ги в Вие ми се свят като се наведе и по да падна.

Преди да чуя това от Вазова, аз си тах, че на тоя мощен старец е писано стигне годините на библейските патриарси. Но туй, що чух, ме смая. Всеки, който е чел нещо за болестите на кръвоносната система, знае, какъв зловещ признак е да не издържа човек и най-непродължително привеждане. Значи, пжлнокръвния, червенясалия Вазов е опасно болен, кръвообращението в мозжечната тжжан не се извършва правилно, кръвоносните сждове са изгубили своята еластичност, станали са твърде пржжкяви, може би са се и стиснали. То очевидно не е шемета и шума в ушите при малокръвие. Ала поета нищо не подозира за сжстоянието си. Как да му се загатне да вземе мерки? Той е тжж пжлнокръвен и при туй има добжр апетит. А спасителното при такива заболявания на кръвоносната система е систематично гладуване и периодическо пжщане по 150—200 гр. кръв (което съвсем не е една отживяла теория, а напротив: ед-вам в последно време напжлно уяснена). Ако Вазов загуби четвъртината, дори третината от тежестта на своето тяло, той би освободил организма си не само от ония соли, които са единствената причина на всички неинфекциозни болести, но и от много други токсини, образуващи се при недостатъчно пжлна обмяна на веществата — и всички тжжкани само в няколко месеца биха удвоили и утроили своята жизнениост. Един от големите реформатори на медицината в наши дни, англичанин д-р Хейг — директор на две от най-големите лондонски болници — до перазителна нагледност показва, че най-доброто лекарство и против болестите, и против неджжките на старостта, е целесжобразното, личинено на химически таблици хранене.

Когато дядо Вазов си излезе, аз казах своите опасения на Хр. Цанков и ние по-поета вниманието върху страшния симптом, че здравето му съвсем не е добро, без той да бжде сепнат от призрака на една бжрза катастрофа. Обаче, наскоро той замина, а аз напуснах София за няколко месеца и се прибрах едвам неотдавна.

Вчера директора на Народния театър, Хр. Цанков, виждайки ме, че не съм много изненадан от внезапната кончина на народния поет, си спомни в подробности този наш разговор в края на миналата пролет.

Кирил Христов

ПОДЛИСТНИК

Ив. Вазовъ

Висинитъ

Дебелъ, незачекнатъ отъ никаква човешка стжпка снъгъ, покрива съ бъла плащаница приоблачната гола поляна на Витоша.

Слънцето отъ безоблачното студено небе гръе ярко, но студено възъ мъртвия снъг на планината:

Гробна тишина царува.

Само въ единъ долъ всрѣдъ тая поляна, подъ ледъ, между рѣдките ели, надвиснали тжжно неподвижни клони, буботи нѣщо изъ подъ земята, сѣкашъ планината пѣшка, или приказва на себе си. Това е подоблачната рѣка, която по-нататкъ се фърля въ бѣли водопади низъ черните скали надъ Бояна.

Тукъ-тамъ, възъ бѣлитъ заспали могили, просядатъ снѣжната плащаница остри канари и завиратъ зжберитъ си въ тихото небе.

Тия канари усилватъ дивотата на картината.

Ето тамъ, изъ сѣнката на нѣкаква дупка, образувана отъ балванитъ, една мечка излазя и тръгва бавно на нѣкъдѣ. Види се, тя не е още омъртвена отъ зимния си снъгъ.

Тя се движи тежко, лѣниво по заслѣпителната бѣлина на снѣга и образува тамъ черно петно.

Но слѣдъ малко се връща въ бърлогата си.

И пакъ се въцарява ненарушимия покой и дълбока безлюдность на това пустинно царство на снѣговетъ.

Никакъвъ орелъ не се вие изъ синитъ висоти.

Никакво крило не пори утихналия въздухъ и никой звукъ не събужда пространствата му.

Но ето студеното слънчево кълбо полека потъва задъ хоризонта въ единъ пожаренъ облакъ. Нѣколковрѣме Черни връхъ се руменѣе още облнѣ отъ послѣднитъ лучи, послѣ поблѣднява, потъмнява, навжсва се, сиротенъ и дивъ, въ потъмнялото вишине.

Возъ планината пада вечерниятъ студенъ сумракъ: мразовити мъгли излазятъ отъ нѣкъдѣ и падатъ тежко възъ замръзналата поляна.

Настава дългата гробна ноцъ на планината.

Мразътъ изкарва вѣтроветъ и тж забучаватъ зловѣщо въ мрака.

Нѣкъдѣ, прѣзъ разжсани за мигъ облаци, погледва вжоченясала отъ студъ трепетна звѣздца и пакъ се изгубва задъ дебелото було.

Вѣтърътъ фучи съ бѣсъ.

Елите край дола, дѣто буботи планината, плющатъ чернитъ си клони и скърцатъ жаловито.

Животъ

Смъртъта со своя ликъ печаленъ Въ мечти ми често се вѣстѣше, Но туй далеко нѣйдѣ бѣше, А тукъ — на Бога гостъ съмъ галенъ.

Да, тукъ. Живота блика тука. За него пѣй гора и птица, Зефиръ и буря, долъ и чука, И ноцъ, и мѣсець, и зорница;

За него сичко ми говори: И горски лѣхъ, и горска пѣсенъ, Врѣбчето тукъ, орела — горѣ. И водопадъ съ ревѣтъ си бѣсенъ,

И тие набеса, надвисли Надъ менъ, съ любовь, лжчи и радость — Ахъ, тукъ за смъртъ ли да се мисли! Средъ толкозъ хубости и младостъ!

Снъгъ въ планината

Сънувахъ, че съмъ умрѣлъ И че закопали мене Нѣкъдѣ въвъ тозъ прѣдѣлъ, Подъ тѣзъ джбове зелени.

И не бѣше мойта смъртъ Вѣчна съ тоя свѣтъ раздяла: Мрътва бѣ едната плѣтъ, А душата бѣ остана.

И долавяхъ въ гроба свой Глухий ромонъ на рѣката,

Слушахъ ноцния покой И дѣхътъ на планината:

Какъ надъ гроба ми зеленъ Стжпки лекички нагазватъ, И азъ слушахъ какъ надъ менъ Самодивитъ приказватъ...

Душа ми, като въ храмъ, Въ храмъ надземенъ и чудесенъ, Продължаваше и тамъ Недопѣтата си пѣсенъ.

Казѣхъ...

Казѣхъ на рѣчний скокъ гръмовни: „Завиждамъ ти, че тукъ си вѣченъ, Въ тѣзъ планински нѣдра вѣковни Шумѣтъ ти ще е безконеченъ“.

Казѣхъ на Белмекенъ: „Блазѣ ти: Ти вѣчно лобъ стремишъ въ ефира“ Казѣхъ въ долѣтъ на вѣтроветъ: „И ваший вой не ще да спира“.

Казѣхъ на карпитъ: „И вий ще Живѣйте съ вѣковетъ дални, А мене — прахъ — прахѣтъ покрише“ Щомъ чукне моя часъ печали“.

А те ми думатъ едногласно: „О скитнико, недѣй тжгува — Подъ нашето небе прѣкрасно И твоята мисль ще вѣкува!“